

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.37(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5.945>**В. Л. Гончарук***orcid.org/0000-0002-9627-9530**старший науковий співробітник наукової лабораторії № 1**Науково-організаційного центру**Національної академії Служби безпеки України***КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення спостерігається підвищений рівень тіньової економіки, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій, недосконалістю вітчизняного законодавства, появою безготівкових активів, рух яких неможливо відслідкувати, ускладненням умов економічної діяльності внаслідок протиепідеміологічних заходів в Україні та світі, а також низка інших факторів [1, с. 1]. За розрахунками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки у 2020 році становив близько 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 4% більше за показники 2019 року. За I–III квартали 2021 року спостерігається тенденція незначного зменшення рівня тіньової економіки на 2,2%, що відбулося на тлі адаптування суб'єктів економічної діяльності до перманентних умов карантинних обмежень, які тривають вже більше року. Підтвердженням цьому є покращення у звітному періоді (порівняно з січнем-вереснем 2020 року) фінансових показників діяльності підприємств та вияв бізнесом оптимістичних настроїв в очікуванні ділової активності підприємств у відповідь на сприятливу зовнішню кон'юнктуру та підвищення внутрішнього попиту [2].

У світовій економічній системі триває подальший розвиток небезпечного явища – поширення тінізації економічної діяльності. Прискорене зростання тіньового сектора, порівняно з офіційною економікою, виявлено практично в усіх країнах світу, включаючи й розвинені. Відмивання грошей і фінансування тероризму становлять реальну загрозу для міжнародної фінансової системи. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, стала наріжним каменем зусиль у боротьбі з важкими злочинами на світовому рівні, починаючи з кінця 1980-х років. Фундаментальна мета цієї боротьби полягає в тому, щоб припинити злочинне використання фінансової системи, в тому числі й для фінансування тероризму, який на початку XXI ст. набув загрозливих масштабів у всьому світі. Більш ніж імовірно, що всі терористичні акти були ско-

ені за підтримки інфраструктури, яка використовувала для цього певну частину міжнародної фінансової системи. У зв'язку з цим досить значущою є роль фінансового моніторингу у визначенні та блокуванні доходів осіб, які фінансують тероризм або публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, зміни меж території або державного кордону України [3, с. 105].

Слідом за стрімкими змінами в економіці також зростає і кількість кримінальних правопорушень, яким важко запобігати. Ускладнює і без того непросту ситуацію в державі і поширення «тіньової економіки» та корупції, недосконалість нормативно-правової бази, а державні органи, до основних завдань яких входить регулювання економічних процесів у країні на належному рівні не спроможні координувати свої дії між собою. За таких обставин охорона національних інтересів України набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим теоретичним та практичним аспектам, легалізацією (відмивання) доходів, одержаного злочинним шляхом присвячено праці П.П. Андрушка, І.Г. Бірюкова, В.І. Борисова, О.О. Дудорова, О.Б. Полторацького, Б.Г. Розовського, Т.М. Тертиченка, О.Н. Ярмиша, А.І. Ярмоленка та інших. Водночас, незважаючи на актуальність і значний науковий інтерес до цієї проблематики, потребують подальших наукових розвідок питання, які стосуються кримінологічних засад запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаного злочинним шляхом у контексті суспільних правовідносин.

Метою статті є дослідження питань, які стосуються кримінологічних засад запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також вироблення на цій основі пропозицій, які б дали змогу удосконалити правову регламентацію та практику запобігання вчиненню таких суспільно небезпечних діянь.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги складну економічну ситуацію в нашій країні, а

також державний вектор, що спрямований на євроінтеграційні процеси, що зобов'язують українське суспільство швидко реагувати на існуючі виклики та загрози, тим самим мінімізувати рівень тіньової економіки, підвищення належного рівня добробуту населення та запобігання злочинності, в Україні вживаються заходи щодо проведення державної кримінально-правової політики, спрямованої на припинення проникнення капіталів злочинного походження в національні і міжнародні економічні системи. У цьому контексті головним критерієм є запобігання та протидія легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як одного з найпоширеніших способів здійснення тіньової економіки, виведення «брудних» коштів з України, що становить небезпеку для нашої держави.

Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, набуває особливого значення в сучасних умовах не лише в Україні, а й у світі, що зумовлюється такими чинниками: розвитком міжнародного тероризму та фінансування зброї масового знищення; необхідністю якнайшвидшої євроінтеграції України; потребою в подоланні кризових явищ у середині нашої держави та зменшенні впливу на соціальні процеси злочинності, яка постійно детермінує [4, с. 118–124]. Серед основних факторів, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна виділити такі:

1) *економічний фактор*, що безпосередньо пов'язаний із «тіньовою» економікою. Разом зі зростанням останньої під прикриттям побудови ринкової моделі економіки прямо пропорційно збільшується кількість випадків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Із тіньовою економікою тісно пов'язаний такий фактор, як великий обсяг неконтрольованих готівкових коштів, а її детермінантою є недостатня захищеність фінансово-кредитних організацій. Разом із цим до факторів цієї групи належать незаконне виведення капіталів за кордон, наявність офшорних фінансових центрів, кримінальний бізнес організованої злочинності тощо;

2) *політичний фактор* – це передусім корупція, яка є не лише джерелом злочинних доходів, але і засобом їх відмивання. Крім цього, це порушення представниками владних структур режиму конфіденційності комерційно значущої інформації, лобювання посадовими особами інтересів комерційних структур, що відмивають злочинні доходи, обмеження можливості контролю за господарською діяльністю на політичному та законодавчому рівнях. Зазначене суттєво ускладнює боротьбу з досліджуваними правопорушеннями;

3) *організаційно-управлінський фактор*, який пов'язаний із недостатньою увагою з боку

держави за створенням і функціонуванням юридичних осіб будь-якої форми власності та їхніми фінансовими операціями. Це породжує діяльність «чорних» банків, фірм-одноденок, конвертаційних центрів та ін., які є невід'ємною ланкою процесу відмивання злочинного доходу. Водночас слід вказати на відсутність належної взаємодії між правоохоронними, контролюючими, наглядовими, фіскальними та іншими органами, а також належних знань, кваліфікації і професійної підготовки їх працівників у цій сфері;

4) *правовий фактор*, тобто недосконалість антилегалізаційного законодавства;

5) *соціально-моральний фактор*, який пов'язаний насамперед із суспільними суперечностями. До факторів цієї групи також належать: втрата довіри населення до органів державної влади й управління; низький рівень етики провадження комерційної діяльності, правової культури; правовий нігілізм; пропаганда розкішного образу життя, нехтуванням будь-якими засобами його досягнення; глибока моральна деградація населення, а головне – державних службовців [5, с. 18–20].

Сприятливе підґрунтя для інтеграції вітчизняної організованої злочинності щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності, створюють позитивні процеси в міжнародних відносинах, це насамперед: розширення економічних і соціальних зв'язків, спрощення порядку перетину державних кордонів, розвиток міжнародної торгівлі, збільшення міжнародних перевезень; розвиток міжнародних електронних банківських мереж, що дозволяють швидко здійснювати фінансові операції, одночасно ускладнюючи процес забезпечення контролю за грошовими потоками та полегшуючи приховування або легалізацію грошей, здобутих злочинним шляхом; поширення процесу міграції населення у світі та утворення в різних країнах етнічних діаспор; суттєві розбіжності в кримінальному законодавстві і судочинстві різних держав; демократичні перетворення в багатьох країнах, що призвели до руйнації старих систем контролю при повільному становленні адекватного демократичного регулювання, політичної та економічної нестабільності; швидке зростання переліку нових товарів споживання і послуг, поширення психології суспільства споживання, «комерціалізація» суспільних відносин [6, с. 77].

Як зазначає В.П. Корж, «...специфіка організованої злочинної діяльності організованих груп (злочинних організацій, спільнот) у тому, що, здійснюючи злочинні посягання в державному і недержавному секторі економіки, вони для досягнення закономірної злочинної мети – отримання і легалізації злочинних доходів – роблять зазвичай два і більше злочинних діяння. Наприклад,

організована злочинна група з метою здійснення фінансового шахрайства створює ряд фіктивних фірм, через які згодом «проходить» легалізація злочинних доходів. У зазначеній ситуації розслідуванню підлягають: фінансове шахрайство, фіктивне підприємництво та легалізація злочинних доходів організованими групами, тобто три самостійних злочини. Вони взаємопов'язані і підпорядковані закономірній меті організованої групи – отриманню і легалізації кримінальних доходів» [7, с. 186].

Тому можна стверджувати, що сучасна система заходів протидії організованій злочинності у фінансовій системі базується на головному з принципів: уряди країн надають одному з органів виконавчої влади право координації діяльності всіх правоохоронних та контролюючих органів у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів та фінансуванням тероризму, що набуває статусу підрозділу фінансової розвідки [8, с. 214].

О.С. Користін із цього приводу слушно зазначає, що відсутність державного контролю неминуче призводить до зростання злочинності у сфері економічної діяльності, зокрема до відмивання коштів, незаконного вивезення капіталу, розширеного відтворення економічного потенціалу злочинних угруповань і, як результат, до порушення врівноваженого стану господарської системи, підриву соціальної рівноваги. Це стає поштовхом до різкого соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зростає кількість випадків антисоціальної поведінки, активізується боротьба між соціальними групами, що проходить за межами правового поля та ін. За відсутності послідовних соціальних реформ відбуваються зубожіння, люмпенізація та маргіналізація значної частини населення. Це спричиняє різкий соціальний диспаритет із величезним криміногенним потенціалом [9, с. 40–41].

На думку С.А. Буткевича, підґрунтям для здійснення протизаконних фінансових операцій в Україні також є низка чинників, серед яких: висока питома вага неофіційних доходів населення; обмежена можливість обміну фінансовою інформацією з міжнародними контролюючими та правоохоронними органами; прорахунки в регулюванні операцій із готівкою, широке використання юридичними та фізичними особами можливості здійснення фінансових операцій через офшорні зони та ін. [10, с. 9].

Як вірно зазначає А.О. Собакарь, таке явище, як «відмивання», вкрай негативно впливає на суспільство, оскільки порушує інтереси легального бізнесу та репутацію окремих його сегментів й учасників, підриває довіру суспільства до всієї фінансової системи, є загрозою нормальному функціонуванню кредитно-фінансових установ країн, знижує інвестиційну привабливість будь-

якої з них. Більше того, воно створює загрозу економічній безпеці держави, оскільки має транскордонний характер [3, с. 105106].

Масштаб легалізованого (відмитого) доходу, одержаного злочинним шляхом, великий, у зв'язку з цим необхідно говорити про загрозу для стабільності всієї міжнародної фінансової системи.

Так, в Україні, за даними Офісу Генерального прокурора за 2015 рік, досудове розслідування кримінальних правопорушень за ознаками легалізованого (відмитого) доходу, одержаного злочинним шляхом, проводилося у 33 провадженнях і лише 7 обвинувальних актів направлено до суду, за 2016 рік – 159, з яких 24 направлено до суду за 2017 рік – 243 (62), за 2018 рік – 242 (64), за 2019 рік – 283 (88), за 2020 рік – 348 (93) [11]. Протягом 2015–2019 років співробітниками ДФС України було припинено протиправну діяльність 297 конвертаційних центрів, які проконвертували 81,9 млрд грн, а збитки від їхньої діяльності становили понад 14,7 млрд грн. Утім, цей вид злочинів характеризується прихованістю різноманітних способів його вчинення під виглядом офіційних фінансових операцій, збереженням «таємниці» протягом тривалого періоду часу, обмеженим колом учасників злочинної діяльності, які не допускають виявлення та припинення вчиненого діяння, що зумовлює значну частку латентної злочинності в цій сфері (80–90% злочинів залишаються невиявленими). Але, попри те, що реальні обсяги кримінальних доходів, а також поширення відповідної злочинної діяльності складно визначити, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, суттєво впливає на розподіл внутрішніх і міжнародних грошових ресурсів, деструктивно позначаючись на макроекономічній ситуації [12].

Висновки. Виходячи з викладеного вище, необхідно зазначити, що до основних причин, які знижують ефективність національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно зарахувати:

1) недостатню пошукову активність відповідних підрозділів фінансової розвідки;

2) недостатню професійну підготовку осіб, які відповідають за організацію заходів із протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом;

3) проблеми під час взаємодії й координації дій на міждержавному рівні, а також недостатнє матеріально-технічне забезпечення цього різновиду правоохоронної діяльності;

4) законодавчі прогалини, які дозволяють особам уникати відповідальності за вчинені суспільно небезпечні діяння.

Отже, швидке вирішення окреслених вище проблем стане запорукою подальшого вдосконалення антилегалізаційного законодавства, ефективної діяльності відповідних підрозділів фінансової розвідки (удосконалення їх форм і методів роботи), подолання «тінізації» економіки та сприятиме належному забезпеченню національної безпеки України.

Література

1. Бірюкова І.Г. Кримінологічні засади запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Університет Державної фінансової служби України. Ірпінь, 2021. 20 с.
2. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році: аналітична записка : офіційні дані Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiiEkonomiki> (дата звернення: 25.11.2021).
3. Собакарь А.О. Роль первинного фінансового моніторингу у протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Дніпро, 15 бер. 2018 р. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 105–107.
4. Буткевич С.А. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридичні науки»*. 2008. № 2. Т. 21 (60). С. 118–124.
5. Бурдонова Е.Ю. Административная ответственность за нарушение антилегалізаційного законодательства Украины. *Проблемы правоохранительной деятельности и образования* : сборник науч. трудов докторантов, аспирантов. 2013. Вып. 10. С. 30–38.
6. Скулиш Є.Д. Міжнародне співробітництво у сфері протидії транснаціональній організованій злочинній діяльності. *Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України*. № 1(7). С. 76–79.
7. Корж В.П. Экономические преступления в условиях рыночных отношений: сущность и понятие. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 2015. Вып. 60. С. 184–192.
8. Бех О. Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 2. С. 213–218.
9. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія. Київ : ВАТ «Поліграфкнига», 2007. 448 с.
10. Бодров В.А. Уголовно-правовые и кримінологические проблемы борьбы с легализацией преступных доходов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний. Москва, 2008. 25 с.
11. Зареєстровані кримінальні правопорушення за інформацією Офісу Генерального прокурора відносно осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаного злочинним шляхом за 2015–2020 роки. URL: [https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=](https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo)

114140&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 25.11.2021).

12. Статистична звітність ДФС України щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаного злочинним шляхом за 2015–2019 роки. URL: <https://tax.gov.ua/search/?query=статистика&ip=3&search-switch=0> (дата звернення 20.05.2021).

Анотація

Гончарук В. Л. Кримінологічні засади запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – Стаття.

У статті досліджено кримінологічні засади запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаного злочинним шляхом. У процесі наукового дослідження з'ясовано, що на сучасному етапі державотворення спостерігається підвищений рівень тінізації економіки, що зумовлюється стрімким розвитком інформаційних технологій, недосконалістю вітчизняного законодавства, появою безготівкових активів.

Наголошено, що відмивання грошей і фінансування тероризму становлять реальну загрозу для міжнародної фінансової системи. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, стала наріжним каменем зусиль у боротьбі з тяжкими злочинами на світовому рівні. У статті звернута увага, що фундаментальна мета боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, полягає в тому, щоб припинити злочинне використання фінансової системи, в тому числі й для фінансування тероризму, який на початку XXI ст. набув загрозливих масштабів у всьому світі.

Під час дослідження в роботі зазначено, що протидія легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, набуває особливого значення в сучасних умовах не лише в Україні, а й у світі, що зумовлюється такими чинниками: розвитком міжнародного тероризму та фінансування зброї масового знищення; необхідністю якнайшвидшої євроінтеграції України; потребою в подоланні кризових явищ в середині нашої держави та зменшенні впливу на соціальні процеси злочинності, яка постійно детермінує.

Таким чином, сприятливе підґрунтя для інтеграції вітчизняної організованої злочинності щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності, створюють позитивні процеси в міжнародних відносинах: розширення економічних і соціальних зв'язків, спрощення порядку перетину державних кордонів, розвиток міжнародної торгівлі, збільшення міжнародних перевезень; розвиток міжнародних електронних банківських мереж, що дозволяють швидко здійснювати фінансові операції, одночасно ускладнюючи процес забезпечення контролю за грошовими потоками та полегшуючи приховування або легалізацію грошей, здобутих злочинним шляхом; поширення процесу міграції населення у світі та утворення в різних країнах етнічних діаспор; суттєві розбіжності в кримінальному законодавстві і судочинстві різних держав; демократичні перетворення в багатьох країнах, що призвели до руйнації старих систем контролю при повільному становленні адекватного демократичного регулювання, політичної та економічної нестабільності; швидке зростання переліку нових товарів споживання і послуг, поширення психології суспільства споживання, «комерціалізація» суспільних відносин.

За результатами дослідження сформовано висновки, а також наведено пропозиції, які спрямовані на удосконалення чинного законодавства України в

частині запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, тінізація економіки, «брудні» кошти, економічна розвідка, організована злочинність

Summary

Honcharuk V. L. Criminological principles to prevent and combat legalization (laundering) of income received criminal. – Article.

The article examines the criminological principles of preventing and combating legalization (laundering) of proceeds from crime. The research revealed that at the present stage of state formation there is an increased level of shadowing of the economy, due to the rapid development of information technology, the imperfection of domestic legislation, the emergence of non-cash assets.

It is emphasized that money laundering and terrorist financing pose a real threat to the international financial system. The fight against money laundering has become a cornerstone of efforts to combat serious crime worldwide. The article draws attention to the fact that the fundamental goal of the fight against legalization (laundering) of proceeds from crime is to stop the criminal use of the financial system, including for the financing of terrorism, which in the early XXI century. has gained alarming proportions around the world.

During the study, the paper noted that combating money laundering is particularly important in modern conditions not only in Ukraine but also in the world, due to the following factors: the development of international terrorism and the financing of weapons of mass

destruction; the need for Ukraine's European integration as soon as possible; the need to overcome the crisis in the middle of our state and reduce the impact on social processes of crime, which is constantly determining.

Thus, a favorable basis for the integration of domestic organized crime in the legalization (laundering) of proceeds from crime, create positive processes in international relations, it is primarily: the expansion of economic and social ties, simplification of state borders, development international trade, increase in international traffic; development of international electronic banking networks that allow for fast financial transactions, while complicating the process of cash flow control and facilitating the concealment or legalization of criminally obtained money; the spread of the migration process in the world and the formation of ethnic diasporas in different countries; significant differences in criminal law and judicial proceedings of different states; democratic transformations in many countries, which have led to the destruction of old control systems with the slow formation of adequate democratic regulation, political and economic instability; rapid growth of the list of new consumer goods and services, the spread of the psychology of consumer society, the "commercialization" of social relations.

Based on the results of the study, conclusions were formed, as well as proposals aimed at improving the current legislation of Ukraine in terms of preventing and combating legalization (laundering) of proceeds from crime.

Key words: legalization (laundering) of income, shadowing of the economy, "dirty" funds, economic intelligence, organized crime.